

הרב חיים דרוקמן

העשתי אבות

עיונים והארות בחומש בראשית

כרך א

בראשית - תולדות

בתוספת נספח בשם: "חברון עיר האבות"

התורה לדורנו
על פרשיות השבוע

אור עציון ספרי איכות תורניים
המכון התורני ע"ש ר' יצחק וחנה סטרולוביץ'

תוכן העניינים

9. תוכן עניינים מפורט.....
15. עם הספר.....
19. הקדמת העורך.....
23. "תורת ד' תמימה" – היחס האמיתי לתורה.....

פרשת בראשית

33. אחרית התורה וראשיתה.....
39. למשמעותה של פרשת הבריאה.....
45. חטא עץ הדעת.....
53. חטאם של "בני האלוהים".....

פרשת נח

63. "מִלְאָה הָאָרֶץ חָמָס" ו"מִלְאָה הָאָרֶץ דְּעָה אֶת ד'".....
71. מבול של גשמיות.....
77. הרס יסודות העולם.....
85. כוחותיו של האדם.....
93. תפילת הצדיקים על הדור.....
103. אכילת בשר וצמחונות.....
119. עניינו של נמרוד.....
129. דור הפלגה ומגדל בבל.....

פרשת לך-לך

- 141..... "יְהִי אֹרֶךְ - זה אברהם"
- 159..... "לָךְ לָךְ מֵאַרְצָה" - "לָךְ לָךְ אֶל אֶרֶץ הַמִּזְרֵחַ"
- 167..... "לָךְ לָךְ" - להתחבר לשורשך
- 175..... "בַּמָּה אֲדַע כִּי אֵירָשְׁנָה"

פרשת וירא

- 191..... הכנסת אורחים והקבלת פני שכינה
- 197..... אברהם אבינו עמוד החסד.
- 207..... לימוד זכות על סדום!?
- 215..... צדיקים בתוך העיר
- 225..... הפיכת סדום וקדושת ארץ ישראל.
- 235..... הצחוק של נצח ישראל

פרשת חיי שרה

- 247..... מ"אחוזת קבר" ל"אחוזת עולם"
- 255..... למה לא בנות כנען?!
- 263..... המבחן של רבקה
- 271..... "אֵלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְאֵלֹהֵי הָאָרֶץ"
- 285..... "חברון עיר האבות"

פרשת תולדות

- 323..... השכונה והשכינה.
- 335..... האם טעה יצחק ביחסו לעשו?
- 345..... "גַּם בְּרוּךְ יְהִי"
- 353..... כיצד רבקה ויעקב פועלים כנגד יצחק?

תוכן עניינים מפורט

- 23 "תורת ד' תמימה" - היחס האמיתי לתורה.....
כשאנו קוראים את הסיפורים המופיעים בתורה, מתעוררת השאלה:
מדוע מספרת לנו התורה סיפורים? ובפרט, סיפורים שאינם מובנים לנו
כלל, כסיפור בריאת העולם! מה הם באים ללמדנו? ומה צריך להיות
היחס שלנו כלפיהם?

פרשת בראשית

- 33 אחרית התורה וראשיתה.....
בשמחת תורה אנו קוראים את דברי הסיום של התורה בחומש "דברים",
ומיד לאחר מכן קוראים את תחילת פרשת "בראשית". חיבור קריאת סוף
התורה לתחילתה, מעלה לפנינו מספר מסרים תורניים חשובים ביותר.
- 39 למשמעותה של פרשת הבריאה.....
בכל פרשה מפרשיות התורה יש לחפש את משמעותה **עבורנו**. פרשות
המצוות מלמדות כיצד להתנהג ומפרשיות הסיפורים שבתורה, אנו לומדים
דרך ארץ ומוסר. אך מה מלמדת אותנו **פרשת הבריאה**? התורה איננה ספר
היסטוריה, ואם כן, אילו מסרים ניתן לשאוב מתיאור בריאת העולם?
- 45 חטא עץ הדעת.....
החטא הקדום ביותר הוא חטא עץ הדעת. כשאנו מביטים על תוצאת
החטא הזה - "וַתִּפְקַחְנָה עֵינֵי שְׂנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עֵרְמָם הֵם" - יוצא, כביכול,
שבמקום להיענש, זכו בני האדם בחוכמה מיוחדת, שלא היתה להם קודם
לכן! וכי יש חוטא נשכר?!
- 53 חטאם של "בני האלוהים".....
בסוף פרשת "בראשית" מתואר חטאם של "בני האלוהים", ומוזכרת
תגובתו הקשה של ד' למעשיהם. לימוד מעמיק של פרשייה זו מעמיד

תמרוז אזהרה לכל הדורות, ומדגיש עד כמה חשובה הנהגה בעלת רמה מוסרית גבוהה.

פרשת נח

63 ..... "מִלְאָה הָאָרֶץ חֲמָס" ו"מִלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת ד'"

אומרים חז"ל, וכן עולה מהפסוקים, כי ה"חמס", הגזל, הוא שהכריע את גורל דור המבול. ובאמת, כאשר תופסים את המשמעות הפנימית של הגזל, אפשר להבין מדוע העולם אינו יכול להמשיך ולהתקיים כסדרו, בעוד האנושות שטופה בחטא זה.

71 ..... מבול של גשמיות

דור המבול תואר במילים: "כך נע כל היום", זהו ביטוי קשה, שמשמעותו היא שלא נותר באדם כל טוב, כולו רק רע! כיצד מגיעים לשפל שכזה? מהו שורש הנפילה? איך מדרדר האדם למציאות שהחומר משתלט כליל על נשמתו?

77 ..... הרס יסודות העולם

המשנה מלמדת, כי העולם עומד על שלושה יסודות: תורה, עבודה וגמילות חסדים. כאשר שלושת היסודות הללו מתערערים ונפגעים – גם העולם כולו, העומד על יסודות אלו, הולך ומתפרק, עד שמגיע לחורבן, כבימי המבול.

85 ..... כוחותיו של האדם

היכולת לחזור בתשובה ולהציל את העולם, מצביעה על העוצמות החבויות באדם, ועל האחריות הכבדה המוטלת עליו. לאדם כוחות אדירים, ביכולתו לבנות עולמות – אך גם להחריבם! קיומו של העולם וחורבנו – תלויים, איפוא, בנו!

93 ..... תפילת הצדיקים על הדור

הנביא מכנה את המבול: "מי נח". והדבר מפליא: מדוע שאסון שבא בימיו של אדם שניצל ממנו ייקרא על שמו? וכי למכות מצרים אנו קוראים: "מכות משה"? חז"ל מגלים, שלנח ישנה אחריות מסוימת למבול, אף שהיה "צדיק תמים".

103 ..... אכילת בשר וצמחונות

אחר המבול נתן ד' היתר לבני האדם להיות ניזונים מבעלי החיים – דבר שלא היה קיים עד אותה שעה. חכמי ישראל דנו בהיתר זה, במטרה לברר את עניינו. מתוך בירור זה עולה גם התפיסה החינוכית הרחבה של התורה.

119 ..... עניינו של נמרוד
 עד הולדתם של אבות האומה, מוזכרים בקצרה שמות רבים של אנשים קדומים, שחיו ופעלו באלפיים השנים הראשונות של העולם. נמרוד הוא אחד מאותם אנשים, אלא שבעניינו פירטה התורה יותר מהאחרים, ועל כן יש מקום לעיין בדמותו.

129 ..... דור הפלגה ומגדל בבל
 סיפור מגדל בבל נתפס כחטא ועונשו. אולם, בסיפור שבתורה לא מפורש שום חטא שעשו בוני המגדל, ואדרבה! הסיפור פותח לכאורה במצב אידיאלי: "וַיְהִי כָל הָאָרֶץ שְׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֶחָדִים" – אחדות האנושות! מדוע בקשתם לשמור על אחדות איננה לרצון לפני ד'?

פרשת לך-לך

141 ..... "וַיְהִי אֹר" - זה אברהם"
 משמעות ה"וְהִי אֹר", שנאמר בראשית הבריאה, היא הרבה מעבר לאור הפיזי. הכוונה היא לתכלית ולמגמה של הבריאה כולה. "וְהִי אֹר" – זה אברהם – הופעת ה"אור" התכליתי במציאות, החלה בהופעתו של אברהם אבינו בעולם.

159 ..... "לְךָ לְךָ מֵאֶרֶץ" - "לְךָ לְךָ אֶל אֶרֶץ הַמְּרִידָה"
 בעשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו, לשנים מתוכם – העלייה לארץ כנען ועקידת יצחק – יש כמה צדדים משותפים. מתוך בירור שני הניסיונות והשוואה ביניהם, ניתן לעמוד על ייחודו של כל אחד מהם, ועל עוצמת אמונתו של אברהם.

167 ..... "לְךָ לְךָ" - להתחבר לשורשך
 "לְךָ לְךָ מֵאֶרֶץ, וממולדתך ומבית אביך אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָרְצָךְ" – ההליכה לארץ ישראל היא לטובתו של אברהם, היא המעניקה לו את האפשרות להתחבר לעצמו ולהצמיח מתוכו את הכוחות המיוחדים הגנוזים בו.

175 ..... "בַּמָּה אֲדַע כִּי אֵיךְ שָׁנָה"
 תגובת אברהם להבטחת הארץ – "בַּמָּה אֲדַע כִּי אֵיךְ שָׁנָה?" – היא מפתיעה! וכי אינו מאמין להבטחתו של בורא עולם?! זהו אברהם אבינו! המאמין הגדול, מפיץ האמונה בד' בעולם, עד כדי נכונות למסירות הנפש! הייתכן שייפקק בהבטחת ד', ויבקש הוכחה לקיומה?!

פרשת וירא

- 191 ..... הכנסת אורחים והקבלת פני שכינה.
אברהם אבינו עוזב גילוי אֱלֹהִים כדי ללכת ולהכניס אורחים אשר איננו מכיר כלל. מעשה זה של אברהם מלמד אותנו על הקשר המהותי שבין הקבלת פני שכינה לבין גמילות חסדים עם הבריות.
- 197 ..... אברהם אבינו עמוד החסד
אברהם אבינו הוא עמוד החסד, ממעשיו אנו יכולים ללמוד כיצד לעשות חסד ולמי. זאת אנו יכולים לראות מתגובתו לבשורת החרבת סדום ומהכנסת האורחים שלו. חז"ל מגלים לנו מניין למד אברהם להידיבק במידה זו.
- 207 ..... לימוד זכות על סדום!?!
לימוד הזכות של אברהם על אנשי סדום – לא בא מתוך ניסיון להצדיק את מעשיהם, חלילה! הוא התנגד בעוז לשחיתות המוסרית שלהם – אלא מתוך הכרה עמוקה בתוכן הפנימי הטהור שבכל אדם ובכל ברייה על פני האדמה.
- 215 ..... צדיקים בתוך העיר
אברהם מבקש רחמים על אנשי סדום. ד' מסכים עקרונית לבקשתו, בתנאי שיימצא שם מספר מסויים של צדיקים. ויש לתמוה: כיצד ייתכן שצדיקים ספורים יצילו ערים שלימות של אנשים רעים ומושחתים?
- 225 ..... הפיכת סדום וקדושת ארץ ישראל
אנשי סדום היו מושחתים ביותר, אולי אפילו המושחתים מבין אומות העולם. ובכל זאת יש לתהות: הלוא היו בעולם עוד עמים רעים וחטאים – ומדוע עריהם לא "נהפכו" כסדום ובנותיה? מדוע עונש זה יוחד רק לערים אלו ולא לשאר הערים המושחתות בעולם?
- 235 ..... הצחוק של נצח ישראל
מוטיב הצחוק מלווה את דמותו של יצחק אבינו. יש לדעת כי ישנם שני סוגי צחוק – אחד של שמחה ואחד של לעג. צחוק הלעג על צרותיהם של ישראל, על ידי אומות העולם, עתיד להיפך לצחוק של שמחה, שיעיד על נצחיות ישראל וגאולתם!

פרשת חיי שרה

- 247 ..... מ"אחוזת קבר" ל"אחוזת עולם"
הקדוש ברוך הוא הבטיח לאבותינו את ארץ ישראל פעמים רבות, מדוע איפוא, הם טורחים וקונים נחלה בארץ? הלוא בין כה, הארץ כולה מובטחת להם בהבטחה אלוהית! כביכול, די להם לשבת ולחכות שד' יוריש מפניהם את הארץ!
- 255 ..... למה לא בנות כנען?
אברהם מזהיר את עבדו שלא יביא אשה ליצחק בנו מבנות כנען. הוא ממש מתעקש על כך ומשביע אותו על כך. מתוך עיון בפרשנים נלמד על כמה שיקולים משמעותיים וערכיים שעמדו מאחורי דרישתו של אברהם.
- 263 ..... המבחן של רבקה
"יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים". עבד אברהם מעמיד מבחן כדי לזהות את האשה שתתאים לבן אדונו, ליצחק. ואכן, לא בכדי בחר במבחן זה, שכן בעזרתו ניתן לזהות את התכונה הנדרשת לחיבור לבית אברהם – החסד.
- 271 ..... "אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְאֱלֹהֵי הָאָרֶץ"
בדבריו של אברהם אבינו, שעה שהוא שולח את עבדו למצוא בת זוג ליצחק, מתגלה החידוש הגדול של תורת ישראל בעולם: "וְאֶשְׁבִּיעַךְ בְּד' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְאֱלֹהֵי הָאָרֶץ..." – ד' הוא לא רק: "אלוהי השמים" – אלא גם: "אלוהי הארץ"! ויש בדבר עומק גדול.
- 285 ..... "חברון עיר האבות" נספח לפרשת חיי שרה
בשנת תר"ץ, באזכרה לזכר הרוגי מאורעות תרפ"ט בחברון, נשא הרב זצ"ל נאום בעניינה של חברון. נאום זה כולל בתוכו עקרונות יסודיים ביותר ביחס לעניינה של חברון. במאמר זה נלמד את נאומו, ומתוך כך נעמוד על מהותה המיוחדת של חברון, על אורה המיוחד ומסריה הנצחיים מהם ינקנו תמיד, בייחוד שיש לכך משמעות מיוחדת לדורנו.

פרשת תולדות

323 ..... השכונה והשכינה

ד' מונע מיצחק לצאת מהארץ – דבר של מנע מאברהם, שכן, יש ביצחק פן ייחודי. ד' אומר ליצחק: "שָׁכֵן בְּאֶרֶץ", ומעלים חז"ל שני פירושים: "עשה שכונה בארץ ישראל" ו"שכן את השכינה בארץ", כאשר שני הפירושים הללו משלימים זה את זה.

335 ..... האם טעה יצחק ביחסו לעשו?

פרשת הברכות מעוררת שאלות על התנהלותם של יצחק, רבקה ויעקב. בפרקים הבאים נדון בשאלות אלו. בפרק זה ננסה לעמוד על נקודת מבטו של יצחק. שכן, נראה כאילו הוא אינו עומד על טיבו של בנו, ובעקבות כך כמעט וטועה בברכתו!

345 ..... גַּם בְּרוּךְ יְהִיָּה

רבקה שלחה את יעקב "לגנוב" את ברכות עשו. ויש לתמוה: מה חשבה רבקה אמנו לעצמה – וכי יעקב יכול לקבל את הברכות שיצחק מיעד לעשו? וכי העובדה שיעקב עומד לפני יצחק בשעה שהוא מתכוון בברכתו לעשו – בכוחה להביא את הברכה ליעקב?!

353 ..... כיצד רבקה ויעקב פועלים כנגד יצחק?

אי אפשר לעמוד בשלווה כנגד מעשה התרמית שעושים יעקב ורבקה ליצחק – כיצד ייתכן שהם מרמים אותו ומשבשים את כוונתו לברך את עשו?! יעקב – שהאמת היא המידה המגלה את תכונתו האמיתית – כיצד יעלה על הדעת שירמה את אביו?!

לקריאה נוספת

שיעורים נוספים הקשורים לפרשות חומש בראשית, מובאים בספרים קודמים של הרב:

שם הפרשה	שם המאמר	נושא המאמר	מיקום
לך לך	קשר הקודש של ישראל לארצו	במה שונה הקשר שבין עם ישראל לארצו, והאם ניתן להבינו בתפיסה אנושית?	"לזמן הזה", שבט
וירא	עיון בפרשת העקידה	בירור נושא עקידת יצחק	"לזמן הזה", תשרי
תולדות לתפילה	הצרכים – אמצעי לתפילה	עקרונות של האמהות	"צמאה נפשי", ב, א

פרשת
בראשית

אחרית התורה וראשיתה

בלי ראשית ובלי תכלית

בשמחת תורה אנו קוראים את דברי הסיום של התורה, ובכך מסיימים סבב נוסף של קריאת התורה, אותו התחלנו בשנה שעברה. מיד לאחר קריאת סוף התורה, אנו קוראים את תחילת פרשת "בראשית", ובכך מתחילים סבב חדש של קריאת התורה, אותו נסיים בשנה הבאה.

בחיבור הקריאה של סוף התורה לקריאת תחילתה אנו מראים שאת התורה אף פעם איננו מסיימים, בכל פעם שאנו מגיעים לפסוקיה האחרונים של התורה – אנו ממהרים להתחיל אותה מחדש. כל סיום של התורה מהווה פתח להתחלה חדשה, והתחלה זו – היא לא רק חזרה – אלא גם בנייה של קומה חדשה על גבי הקומה שנקנתה בלימוד הקודם.

פרט לסמליות זו, של החיבור בין סוף התורה לתחילתה, קיים גם קשר מהותי בין המסרים העולים מתחילת התורה לבין המסרים העולים מסופה. מתוך התבוננות והעמקה, נבקש לעמוד על כמה קווי השקה ודימיון בין ראש התורה לסופה.

"בְּרֵאשִׁית" – בשביל ראשית

בפסוקי חתימת התורה, בסוף חומש דברים (לד, יא-יב), מתוארת דמותו של משה רבינו:

לְכָל הָאֵתוֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שְׁלַח ד' לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם
לְפָרְעוֹ, וְלָכֵל עֲבָדָיו וְלָכֵל אֶרְצוֹ. וְלָכֵל הָיָד הַחֲזָקָה וְלָכֵל הַמּוֹרָא
הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל.

פסוקים אלו, **החותמים** את התורה, ומאירים את דמותו של משה כמוציאים של ישראל ממצרים, מבררים למעשה, את סודו של הפסוק **הראשון** של התורה, סוד המבטא את תכלית בריאת העולם כולו!

הפסוק הראשון בתורה, פותח במילה: "בְּרֵאשִׁית" – "בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ". דרשו חז"ל (תנחומא בובר בראשית, ג) את המילה, והצביעו על סוד הרמוז בה:

אמר רבי יהודה בר שלום: בזכות ישראל נברא העולם:

"מקדם ברא אֱלֹהִים" – אין כתיב כאן, "ומתחילה" – אין כתיב כאן, אלא: "בְּרֵאשִׁית" ... – אלו ישראל שנקראו: "ראשית", שנאמר (ירמיה ב, ג): "קִדְּשׁ יִשְׂרָאֵל לַד', **ראשית** תְּבוּאָתָה".

חז"ל דורשים את המילה "בראשית" – "בשביל ראשית". רש"י בפירושו לפסוק, הולך בדרכם:

"בְּרֵאשִׁית בְּרָא" – אין המקרא הזה אומר אלא דרשני, כמו שדרשוהו רבותינו ז"ל: בשביל **התורה** שנקראת: "**ראשית** דְּרַכּוֹ" (משלי ח, כב), ובשביל **ישראל** שנקראו: "**ראשית** תְּבוּאָתָה".

בפסוק **הראשון** של התורה רמוז שתכלית בריאת העולם היא עבור הרצון הא־לוהי המתגלה **בתורה**, ומופיע בפועל על ידי **ישראל**, המאירים את האור הא־לוהי בעולם, כנאמר (ישעיה מג, כא): "עַם זֶה יַצְרֵתִי לִי, תְהַלְתִּי יְסַפְרוּ".

עיקרון זה, הרמוז **בתחילת** התורה, בא לידי הגשמה **בסיומה**: "וְלִכְלֹל הַיָּד הַחֲזָקָה וְלִכְלֹל הַמוֹרָא הַגָּדוֹל, אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינָיו כָּל יִשְׂרָאֵל" – הרצון הא־לוהי הלך והתגשם בעולם על ידי משה וישראל בצאתם ממצרים.

הופעת התורה בארץ ישראל

יש להדגיש שהופעת הרצון הא־לוהי שבתורה על ידי עם ישראל, יכולה להתקיים רק **בארץ ישראל**. ואכן, גם עיקרון זה רמוז הן בתחילת התורה והן בסופה.

בסיום התורה נאמר, שד' מראה למשה את כל **ארץ ישראל**, עקב השתוקקותו של משה להיכנס אליה, דבר שד' מנע ממנו (דברים לד, א-ד):

וַיַּעַל מֹשֶׁה מִעֲרֵבֹת מוֹאָב אֶל הַר נְבוֹ רֹאשׁ הַפְּסָגָה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרֵחוֹ, וַיִּרְאֶהוּ ד' אֶת כָּל הָאָרֶץ, אֶת הַגִּלְעָד עַד דָּן, וְאֶת כָּל נִפְתָּלִי,

וְאֵת אֶרֶץ אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה, וְאֵת כָּל אֶרֶץ יְהוּדָה עַד הַיָּם הָאֲחֵרֹן,
וְאֵת הַנֶּגֶב, וְאֵת הַכֶּפֶר, בְּקִעַת יְרֵחוֹ עִיר הַתְּמָרִים, עַד צֹעַר.
וַיֹּאמֶר ד' אֵלָיו: זֹאת הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם, לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב,
לֵאמֹר: לְזֶרַעְךָ אֶתְנֶנָּה, הָרְאִיתִיךָ בְּעֵינַיִךְ – וְשָׂמָה לֹא תַעֲבֹר.

מתפללים חז"ל (סוטה יד, א):

מפני מה נתאווה משה רבינו ליכנס לארץ ישראל – וכי לאכול
מפריה הוא צריך, או לשבוע מטובה הוא צריך?!

מדוע משה התחנן כל כך להיכנס ארצה? מה משך את משה רבינו, אדון
הנביאים, אשר דיבר עם ד' פנים בפנים, להיכנס דווקא לארץ ישראל? הלוא
אין להעלות על הדעת שהשתוקקות מטובה החומרי הוא שהניע את רצונו
להיכנס אליה!

אלא, כך אמר משה: הרבה מצוות נצטוו ישראל ואין מתקיימין
אלא בארץ ישראל, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי!

הרצון של משה להיכנס ארצה, נובע מרצונו לקיים את התורה בשלימות
– דבר האפשרי רק בארץ ישראל.

ההבדל בין קיום התורה בארץ ישראל, לבין קיומה בחוץ לארץ איננו רק
הבדל כמותי – שבארץ אפשר לקיים יותר מצוות – אלא גם הבדל מהותי,
שכן, קיום התורה בארץ הוא במדרגה אחרת לגמרי מקיום התורה בחוץ
לארץ!

כעת נראה שוב, שאותו עיקרון הרמוז בסוף התורה – רמוז אף בתחילתה
– היסוד של הקשר המהותי בין התורה לארץ מתגלה גם בראש התורה. דבר
זה נוכל ללמוד דרך פירושו הראשון של רש"י לתורה.

רש"י מביא את תמיהת חז"ל על סיפור פרשת הבריאה המופיעה בתורה¹:

אמר רבי יצחק: לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מ"החֲדָשׁ
הַזֶּה לְכֶם" (שמות יב, ב) – שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל,
ומה טעם פתח ב"בראשית"?

הנחת היסוד לשאלה זו היא, שמטרת התורה היא ללמדנו מצוות, שהן
מהוות את הדרך לעבוד את ד'. וכיון שכן, היה ראוי שהתורה תפתח במצוה

1 ראה עוד במאמר: "למשמעותה של פרשת הבריאה" בפרשה זו.

הראשונה בה נצטוו ישראל – הלוא היא מצות קידוש החודש בה נצטוו לקראת צאתם ממצרים. ואם כן יש לתמוה – מה ראתה התורה לפתוח דווקא בספר בראשית ובפרשת הבריאה, בהן מצוות אינן מופיעות?

עונה רש"י² בשם חז"ל:

משום: "כֹּחַ מַעֲשֵׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ – לְתַתּ לָהֶם נִחְלַת גּוֹיִם" (תהלים קיא, ו). שאם יאמרו אומות העולם לישראל: "לסטים אתם! שכבשתם ארצות שבעה גויים!", הם אומרים להם: "כל הארץ של הקדוש ברוך הוא היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם, וברצונו נטלה מהם – ונתנה לנו!".

מפרשת הבריאה אנו לומדים שארץ ישראל שייכת לנו³. זהו הלימוד הפותח את התורה כולה – ולא בכדי! שכן, כפי שלמדנו מסיום התורה – בבקשתו של משה להיכנס ארצה – ארץ ישראל היא התשתית להופעת התורה בעולם, שכן, רק בארץ ישראל יכולה התורה להופיע ולהתגשם בשלימות!

התורה יכולה להתקיים במלואה רק בארץ ישראל מבחינה מעשית, בכך שחלק נרחב מהמצוות אינן יכולות להתקיים אלא בארץ ישראל, דהיינו – המצוות התלויות בארץ, כשמיטה ומעשרות, והמצוות הקשורות עם עבודת המקדש.

והדבר נכון גם לעניין עצם הופעת התורה, שכן, רק בארץ ישראל מופיעה התורה ופועלת בשלימות. חז"ל (הגיגה ה, ב) ביטאו עיקרון זה, באומרם: "כיון שגלו ישראל ממקומן – אין לך ביטול תורה גדול מזה". כשעם ישראל אינו בארץ, זהו: "ביטול תורה". אין הכוונה לביטול תורה של מיעוט בלימוד תורה, אלא לביטול התורה עצמה! התורה בשלימותה אינה יכולה להופיע אלא בארץ ישראל, וכשאינה מופיעה בשלימות – הרי זהו ביטולה!⁴

2 התייחסות נוספות לרש"י זה, ראה בספרי: "קמעא קמעא" א, י, תחת הכותרת: "הציונות החילונית – בסיס לציונות האמונית".

3 הרב יעקב משה חרל"פ (מי מרום ה, עמוד ה) העיר, שהפסוק שהביא רש"י כראיה לדבריו, אינו אומר: "כוח מעשיו הגיד לגוים לתת לישראל את נחלתם" – אלא: "כוח מעשיו הגיד לעמו" – ד' אומר לנו, לעמו, שהוא נותן לנו את ארץ ישראל. ברגע שאנו מבינים זאת – מסתתמות טענותיהם של הגויים. כשאנו בטוחים בתשובה – זו היא גם התשובה לאחרים. הכוח של אומות העולם לומר: "ליסטים אתם" – הוא רק כאשר יש חיסרון בהכרה שלנו.

4 ראה עוד בעניין הקשר שבין התורה לארץ ישראל, בספרי: "קמעא קמעא" ב, ה;

ארץ ישראל נקנית בייסורים

עיקרון נוסף הרמוז הן בסוף התורה והן בתחילתה הוא, **שארץ ישראל נקנית בייסורים**⁵.

על הפסוק שנאמר בסוף התורה (דברים לד, א) – "וַיִּרְאֶה ד' אֶת כָּל הָאָרֶץ..." – אומרים רבותינו (ספרי דברים, שנו):

מלמד שהראהו ארץ ישראל מיושבת על שלוותה, וחזר והראהו **מציקים המציקים לה**.

ארץ ישראל לא נמצאת כל הזמן בשלוותה, מידי פעם ישנם המציקים לה ויש הכרח להתמודד איתם, וכל דור והמציקים שלו... ירושת הארץ אינה דבר פשוט, היא מלווה בייסורים ובמאבקים.

וכשם שהדבר רמוז בסיום התורה – כך הוא רמוז גם בתחילתה.

את פסוקי התורה הראשונים, דורשים חז"ל (בראשית רבה ב, ד) כנגד תקופות קשות שעתיד העולם לעבור, עד שיגיע אל המנוחה והנחלה.

בין תחילת הבריאה: "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ" (בראשית א, א), ועד הגעת הבריאה לתכליתה: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר, וַיְהִי אוֹר" (שם שם, ג) – הארת האור האלוהי בעולם – עוברת תקופה קשה של: "וַיְהִי אֲרֶץ הַיִּתָּה תְהוֹ וְבָהוּ, וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם, וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם" (שם שם, ב) – צפויים קשיים, בעיות וסיבוכים. דורשים חז"ל:

"וְהָאָרֶץ הֵיטָה תְהוֹ" – זה מלכות בבל...

"וְבָהוּ" – זה מלכות מדי...

"וְחֹשֶׁךְ" – זה מלכות יוון, שהחשיכה עיניהם של ישראל

בגזירותיה...

"עַל פְּנֵי תְהוֹם" – זה מלכות אדום שאין לה חקר כמו התהום...

"וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם" – זה רוחו של מלך המשיח.

"לזמן הזה", שער ניסן, "השוואה – ביטוי שיא לנצח ישראל", תחת הכותרת: "ארבע מלכיות"; שם, שער תשרי, פרק: "סוכות וארץ ישראל", תחת הכותרת: "ארץ ישראל – מקום מימוש הייעוד".

5 "רבי שמעון בן יוחאי אומר: שלוש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל, וכולן לא נתנן אלא על ידי ייסורין, אלו הן: תורה, וארץ ישראל והעולם הבא" (ברכות ה, א).

קודם התגלות "רוחו של משיח" יש לעבור תחילה את ארבע המלכויות הרוצות להשמיד את עם ישראל, כל אחת בדרכה הייחודית⁶.

כשם שארץ ישראל נקנית על ידי ייסורים, בהתמודדות עם המציקים לה – כך הגאולה, הקשורה בקשר מהותי עם הארץ, נקנית מתוך ייסורים ומאבקים כנגד כוחות הרשעה שקיימים בעולם.

עלינו להאמין ולבטוח בד', שחרף כל העיכובים והייסורים, לבסוף נתגבר, כהדגשת התורה לקראת סיומה (דברים לג, כז-כט):

מַעֲנֵה אֱלֹהֵי קֶדֶם וּמִתַּחַת זְרֻעֹת עוֹלָם, וַיִּגְרֶשׁ מִפְּנֵיךָ אוֹיֵב
וַיֹּאמֶר: הַשְׁמַד! וַיִּשְׁכַּן יִשְׂרָאֵל בְּטַח בְּדָד עֵין יַעֲקֹב, אֶל אֶרֶץ דָּגָן
וּתְרִוֶשׁ, אֶף שְׁמִיו יַעֲרֹבוּ טַל.

אֲשֶׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל, מִי כְמוֹךָ! עִם נוֹשַׁע בְּד', מִגֵּן עֲזָרְךָ וְאֲשֶׁר חָרַב
גְּאוֹתֶךָ, וַיִּכְחָשׁוּ אֹיְבֶיךָ לָךְ, וְאַתָּה עַל בְּמוֹתֵימוֹ תִּדְרֹךְ.

6 ראה ביאור והרחבה במאמר חז"ל זה, בספרי: "לזמן הזה", שער ניסן, "השואה – ביטוי שיא לנצח ישראל".

למשמעותה של פרשת הבריאה

מטרת פרשת הבריאה

בכל פרשה מפרשיות התורה יש לחפש את משמעותה **עבורנו**. פרשות המצוות מלמדות אותנו כיצד עלינו להתנהג – מה אסור ומה מותר. מהפרשיות הסיפוריות שבתורה, אנו לומדים דרך ארץ, מוסר, מידות ודרכי אבות האומה, שמעשיהם נר לרגלינו.

אך מה מלמדת אותנו **פרשת הבריאה**? התורה איננה ספר היסטוריה, וכמובן שלא באה ללמדנו פיזיקה או ארכיאולוגיה, ואם כן, אילו מסרים אנו יכולים לשאוב מתיאור בריאת העולם?

בפירושו לפסוק הראשון בתורה מביא הרמב"ן, את דברי חז"ל¹:

"כֹּחַ מַעֲשֵׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ" (תהלים קיא, ו) – להגיד כוח מעשה בראשית לברש ודם אי אפשר, לפיכך סתם לך הכתוב (בראשית א, א): "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱ-לֹהִים".

סיפור הבריאה לא בא ללמדנו כיצד נברא העולם בצורה **מעשית**, שכן, מדובר בדברים נסתרים ועמוקים, שאין ביכולתנו כבני אדם להביןם ולתופסם כלל. התורה הביאה את סיפור הבריאה בצורה כללית ביותר, ובעצם סתמה והסתירה בפנינו את מעשה הבריאה עצמו.

1 גם הרמב"ם הביא דברים אלו בפתיחת ספרו "מורה הנבוכים".

דבר זה מחזק את שאלתנו: אם פרשת הבריאה לא באה ללמדנו כיצד נברא העולם – מה אם כן, היא באה ללמדנו?

יסודות העולם

עוד קודם שנכנס לבירור מסרי פרשת הבריאה, חשוב להקדים ולהדגיש עיקרון כללי, המלמדנו כיצד נכון ללמוד את פרשת הבריאה בפרט, ואת התורה בכלל.

כפי שאמרנו, פרשת הבריאה לא באה ללמדנו עובדות על תהליך הבריאה, שהרי מדובר בנושא שמעל ומעבר להשגתנו, וגם אחרי קריאת הפסוקים אנו נשארים בחוסר ידיעה כפי שהיינו קודם קריאתם. ובכל זאת, התורה רוצה להעביר לנו ערכים מסויימים, והיא עושה זאת דרך תיאור הבריאה באופן מסויים. ד' הכתיב בתורה את מעשה הבריאה דווקא במילים אלו ובאופן זה, כי בצורה זו ייקלטו הערכים והמסרים אצלנו בצורה השלימה ביותר.

כדי שנבין זאת, יש להתבונן בהבדל שבין כתיבה **אנושית** – לכתובה **אלוהית**. כאשר **אדם** רוצה להעביר מסר, הוא חושב ומתלבט כיצד לבטא את הרעיון, כיצד לנסחו בצורה הטובה ביותר כך שהמסר ייקלט. זה אמור ביחס לבשר ודם – אבל **הקדוש ברוך הוא**, נותן התורה ויוצר האדם, **יודע** כיצד יש לכתוב את התורה בדרך בה המסרים ייקלטו ויופנמו על ידי הקורא בצורה השלימה ביותר, כך שנוכל לקבל מהתורה את אותם יסודות, שהם הבסיס החיוני ביותר לקיומנו ולמילוי תפקידנו בעולם².

מהם, אפוא, המסרים המרכזיים שמעשה בראשית, כפי שנכתב בתורה, בא ללמדנו?

2 כך ניתן גם להסביר את הפער שבין תורה שבכתב לתורה שבעל-פה, שכן, לעיתים נראה שההוראה העולה מלשון הכתוב בתורה שבכתב, שונה באופן קיצוני מההלכה הנפסקת בתורה שבעל-פה. הטעם לכך הוא, שהתורה שבכתב נכתבה באופן המעביר לנו את המסר **הערכי** של אותה הלכה בשלימות, ואילו התורה שבעל פה מנסחת את גדרי המצווה בעולם **המעשי**. דוגמה לכך הוא הציווי "עין תחת עין" (שמות כא, כד). בתורה שבכתב, ציווי זה בא ללמדנו על עומק המשמעות הערכית של פגיעה בעינו של אחר – מבחינה **ערכית** מגיע למוגע שייפגע באותה המידה שפגע ברעהו. אולם, התורה שבעל-פה מלמדת שהמשמעות **המעשית** שונה – תשלום ממון בלבד ולא עקירת עין ממש (בבא קמא פד, א).

בפשטות, ניתן להצביע על שלושה מסרים העולים מפרשת הבריאה, וחודרים ללב הקורא:

א. **יש בורא לעולם**, ואף אם איננו מבינים באיזה אופן הבורא ברא את העולם, אנו קוראים על הבריאה ותופסים שאכן – יש מי שברא הכל!

ב. **יש לבריאה מטרה ותכלית** – עצם זה שיש בורא, מצביע על כך שיש תכלית לבריאה, שכן, אין טעם ליצור יצירה חדשה ללא שום כוונה. בריאת עולם גדול ומורכב כל כך, לא תיעשה אלא למען מטרה חשובה וערכית ביותר.

ג. **מרכזיות האדם בעולם וערך מעשיו** – הבריאה היא עצומה וגודלה הוא בלתי נתפס! האדם נברא אחרון מבין ברואי העולם, מה שמצביע על כך שהוא עיקר הכל, הוא ממונה על הכל ועליו לכוון את הכל. הוא מרכז העולם ויש ערך אדיר למעשיו.

כפי שניתן לראות מסיפור חטא אדם הראשון, מסיפור המבול ומסיפורים נוספים – הבריאה כולה תלויה במעשיו של האדם, כפי שמלמדנו רבי משה חיים לוצאטו (מסילת ישרים, א):

העולם נברא לשימוש האדם. אמנם, הנה הוא עומד בשיקול גדול: כי אם האדם נמשך אחר העולם ומתרחק מבוראו – הנה הוא מתקלקל, ומקלקל העולם עמו. ואם הוא שולט בעצמו ונדבק בבוראו ומשתמש מן העולם רק להיות לו לסיוע לעבודת בוראו – הוא מתעלה והעולם עצמו מתעלה עמו.

הרי שפרשת הבריאה מוסרת לנו מסרים ערכיים, חינוכיים ואמוניים, המהווים את התשתית לאמונה בד' ולעבודתו. ידיעות אלו הן היסודות עליהם בנויה כל התורה כולה, והם נקנים דווקא בגלל שד' כתב את התורה באופן זה. תיאור הבריאה במילים אלו מקנה ידיעות אלו לכל – קטן וגדול – בצורה השלימה ביותר.

ה'שגחת ד' בהופעת החכמה בעולם

כאמור, פרשת הבריאה לא באה למסור לנו ידיעות ממשיות ביחס לבריאה, כמו למשל – האם כדור הארץ מסתובב סביב השמש, או להיפך. עובדות אלו אינן ראשונות בחשיבותן לידיעתנו, מנקודת מבטה של התורה. ידיעות אלו חשובות אמנם לאדם מבחינה מדעית, על מנת

שיוכל ליצור דברים מופלאים, כפי שהמדע אכן עשה ועושה – אבל לא זה התוכן **שהתורה** באה לומר לנו. כך כותב הרב זצ"ל באחת מאיגרותיו (אגרות הראי"ה א, צא):

התורה ודאי סתמה במעשה בראשית, ודברה ברמיזות ומשלים – שהרי הכל יודעים שמעשה בראשית הם מכלל סתרי תורה, ואם היו כל הדברים רק פשוטם – איזה סתר יש כאן?!
...והעיקר היא הידיעה העולה מכל העניין – **לדעת ד' וחיי**

המוסר האמיתי.

עניין יסודי נוסף שהרב מלמד באיגרת זו הוא, שכל הגילויים המדעיים מתגלים לפי הכוונת ההשגחה העליונה. הקדוש ברוך הוא מנווט את התגלות החוכמות בעולם לפי יכולת הקיבול של **האנושות**. יש ידיעות, שאם יתגלו קודם זמנן יהוו סכנה לקיום האנושות, ואילו כשמגיע זמנן, כשהאנושות יכולה כבר לקבל אותן, הן מביאות ברכה עבורה:

יש משקל מיוחד לכל רעיון ומחשבה לזמן לידתו ופעולתו, באין שום מקרה והזדמנות בלתי מכוונת כלל.

למשל, אנחנו יכולים להבין, אם היה נודע דבר תנועת הארץ לפני כמה אלפים שנה למפרע בהמון, היה המין האנושי מתיירא לעמוד על רגליו, פן יפול מכוח התנועה, וקל וחומר שהיה מתיירא לבנות בניינים רמים, וזה היה מביאו לרפיון לב למניעת פיתוח שאין לשער, והחשבון של כוח המושך (-כוח המשיכה) לא היה יכול להבטיחו, אחרי ראותו בעיניו שכל דבר העומד על דבר מתנועע איננו בטוח מנפילה.

רק אחרי בגרות של הרגל יפה היה מקום לצאת ההכרה של תנועת הארץ, שלא תקבל האנושיות מזה אך טוב.

לו היו בני האדם יודעים בזמנים קדומים שהארץ היא אכן כדור עגול, הנע באופן תמידי, היה הדבר מביא לעצירת ההתפתחות האנושית, כי מוח האדם לא היה בשל לתפיסה שכזו. ידיעה זו היתה מעוררת פחדים באדם, שהיו מונעים ממנו לבנות ולהתפתח. לכן מנע ד' מהאנושות ידיעות אלו, עד אשר הגיעה האנושות לבשלות מתאימה, וידיעה זו שוב אינה עוצרת אותה, אלא להיפך – מקדמת אותה.

ממשיך הרב ואומר, שכשם שידיעה מדעית בשלב מוקדם היתה עשויה למנוע את ההתפתחות **החומרית** – כך היתה ידיעה כזו עשויה לפגוע

בהתקדמות הרוחנית-מוסרית של האדם:

מה היה, אם היה אז ידוע גם כן מכל המון העולמות המעשיים שבציורי המדעים כעת? – אז היה (-האדם) כדק נחשב, ומוסרו כאין, ולא היה אפשר להקים בקרב רוח חיים של גדולה ותפארת כלל!

רק עכשיו, אחרי שגם עם הציור שהיה גדול אז לעיניו כבר נלחם ויוכל, שוב אין מבעתים אותו בשום גדולה כמותית לפי האמת.

לו האדם היה מודע מאז ומעולם לקוסמוס הגדול, למרחבי יקום בני אלפי שנות אור הזרועים כוכבים לאין מספר – האדם לא היה מעריך את עצמו ואת מעשיו כלל, שכן – מהו האדם ומהם מעשיו ביחס למציאות גדולה ובלתי נתפסת? אם האדם משווה עצמו לגודלה של הבריאה, הרי הוא אפילו לא פירו דק, או גרגר אבק, ביחס לעוצם הבריאה!

הקדוש ברוך הוא רצה לבסס באדם את הערכת עצמו והערכת מעשיו, שידע שהוא מרכז הבריאה ומובילה – בלי למעט את כל גדולתו של הקוסמוס; שידע האדם שהוא לב העולם, ומעשיו הם המכריעים הכל.

לשם כך היה צריך קודם כל שהאדם יכיר עולם מצומצם בלבד. מתוך זה שהאדם ירגיש שהוא במרכז, שכדור הארץ במרכז ושהכל מסתובב סביב כדור הארץ – תחדור בו הבנת ערכו וערך מעשיו.

האדם צריך לדעת שיש ערך לכל תנועה שלו, לכל מה שהוא עושה. כיון שאכן, מבחינת האמת – הבריאה כולה סובבת סביב מעשיו של האדם.

אחרי שאלפי שנים האנושות התרגלה לעולם בפרופורציה מסויימת, וחדר אצלה לעומק ערך מעשיה – יכול העולם להתגלות בגודלו. בשלב כזה כבר אין שום סכנה, ולהיפך, בעקבות ידיעות אלו הכל גדל. העולם בגודלו והיקפו, רק מפגיש אותנו עם גדולתו וחוכמתו של הבורא. היו צריכים לעבור אלפי שנים כדי שהאדם יקלוט את מקומו בבריאה, את מרכזיותו בבריאה – ואז העולם בגודלו האמיתי יכול להתגלות³. הכל נעשה בהשגחה אלוהית!

3 שם ניתן להמשיל זאת להתפתחות השכלית והרגשית של בן אדם פרטי. בתחילה, בעודו תינוק, חש האדם שהעולם כולו סובב סביבו ונועד לשרתו – הוריו משרתים אותו והחברה כולה משבחת ומפנקת אותו. ככל שהוא גדל, הוא הולך ומבין שהוא

ומסכם הרב זצ"ל:

וכשתשכיל בזה תבין, שיש ערך נשגב למה שמתגלה וכן למה שמסתתר, ודרכי ההסתרה הם רבים וגדולים מפליאות נתיבות חכמה העליונה, של אדון כל המעשים פלא יועץ, ברוך הוא.

הסתרת מעשה הבריאה מהאדם נעשתה - הן מפני חוסר היכולת האמיתית שלו לתפוס את הדברים במלואם, והן מפני חוסר היכולת הזמנית שלו לחיות בצורה אמיתית, לאור העובדות הטבעיות והמדעיות האמיתיות, כפי שהן קיימות בבריאה.

מכאן עולה החסד הגדול של הקדוש ברוך הוא עם בריותיו, אשר גם הסתרת ידע מהם - היא בסופו של דבר לטובתם!

רק חלק קטן מתוך עולם גדול. לו האדם היה מבין עניין זה בקטנותו, הדבר היה מונע ממנו להתפתח, הוא לא היה מעז לדרוש דברים הכרחיים להתפתחותו הגופנית והנפשית. אחרי שהוא כבר מפותח די הצורך, וכבר תפס שיש לו ערך וחשיבות בעולם, הוא מסוגל לקבל את העובדה שהעולם אינו טוב סביבו, ויש אנשים אחרים בעולם.

חטא עין הדעת

וכי יש חוטא נשכר?

לאחר שאדם וחווה אוכלים מפרי עין הדעת, חל בהם שינוי. קודם החטא, העובדה שהיו עירומים לא הפריעה להם, ואילו לאחר שחטאו – "וַתִּפְקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עִרְמָם הֵם, וַיִּתְּפוּרוּ עָלֶיהָ תְּאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת" (בראשית ג, ז). ויש לשאול – מה מהות השינוי שחל בהם? האם נוספה בהם בינה שהיתה חסרה בהם מתחילה, וכך למדו על משמעות היותם עירומים? שאלה מעין זו, נשאל הרמב"ם, לפני למעלה משמונה מאות שנה (מורה הנבוכים א, ב):

אמר המקשה: יראה מפשוטו של כתוב, כי הכוונה הראשונה באדם שיהיה כשאר בעלי חיים, שאין שכל לו ולא מחשבה, ולא יבדיל בין הטוב ובין הרע, וכאשר המרה – הביא לו מריו זה השלימות הגדול המיוחד באדם, והוא – שתהיה לו זאת ההכרה הנמצאת בנו, אשר היא הנכבד מן העניינים הנמצאים בנו, ובה נתעצם.

וזה הפלא, שיהיה עונשו על מריו תת לו שלימות שלא היה לו – והוא השכל! ואין זה אלא כדבר מי שאמר, כי איש מן האנשים מרה והפליג בעוול ולפיכך שינו ברייתו לטוב, והושם כוכב בשמים!

הקושייה שנשאל הרמב"ם מכילה בתוכה שתי שאלות:

א. האם האדם נברא בתחילה להיות כשאר בעלי החיים, בלי שכל ומחשבה, ובלי יכולת להבדיל בין טוב לרע?

ב. אם לאדם לא היה שכל לפני החטא ורק בעקבות החטא זכה בו – אם כן, יוצא החוטא נשכר, שהרי החטא הביאו למעלה שלא היתה לו קודם לכן! לשאלות אלו, נוסיף את דברי הרמב"ן (בראשית ב, ט), בעניין טבעו של עץ הדעת:

כי האדם היה עושה בטבעו מה שראוי לעשות כפי התולדת, כאשר יעשו השמים וכל צבאם, פועלי אמת שפעולתם אמת ולא ישנו את תפקידם, ואין להם במעשיהם אהבה או שנאה. ופרי האילן הזה היה מוליד הרצון והחפץ, שיבחרו אוכליו בדבר או בהופכו, לטוב או לרע.

במבט ראשון נראה, שהרמב"ן מפרש כמו ההבנה הפשוטה, המהווה את הבסיס לשאלה שהביא הרמב"ם.

אך פירוש זה קשה מאוד, שהרי ממנו יוצא, שלפני שאכל האדם מעץ הדעת הוא היה נטול בחירה חופשית, ורק כתוצאה מהחטא ניתנה לו הבחירה – ודבר זה קשה ביותר, שהרי הבחירה מהווה את היסוד במהותו של האדם, שאם לאדם אין בחירה לבחור בטוב או ברע – כיצד ניתן לדרוש ממנו לעשות הטוב ולהימנע מהרע, ואף להענישו או לזכותו על מעשיו? הלוא לא עשאו מרצונו החופשי, אלא שהיה אנוס מצד טבעו לפעול כפי שפעל!

כן הקשה רבי יצחק עראמה (עקידת יצחק בראשית, ז) על הרמב"ן:

ודבריו תמוהין מאוד בעיני! כי הנה כל כוונתו יתברך לעשות האדם בעל בחירה, והיא היא עצם אנושיותו... והעניין הבחירי הוא הטוב שבו... שכל שלמותו הוא תלוי במציאות הבחירה, אשר אי אפשר לו כי אם בהימצא שני העניינים האלה, רצוני לומר: הטוב הרע...

ואם כן, איך יסבול הדעת, שכיוון ד' יתברך שיהיה האדם נעדר החפץ והבחירה, ויעשה מעשיו כדרך הנמצאים הטבעיים, וימנע ממנו אכילת הפרי שיוולד בו הכוח הבחירי הלזה, שהורה שהיא מידה א־לוהית?!

הבחירה החופשית היא מעלתו של האדם וייחודו על פני שאר הבריות, ואיך ייתכן אם כן, שלולא החטא היה האדם נעדר מעלה זו?!

הבחירה החופשית איננה "עוד" יתרון שיש לאדם, אלא כל עבודת האדם תלויה בה, כפי שמאריך הרמב"ם בהלכות תשובה (ה, א-ד):

רשות לכל אדם נתונה: אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק - הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע - הרשות בידו...

אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טיפשי אומות העולם ורוב גולמי בני ישראל, שהקדוש ברוך הוא גוזר על האדם מתחילת ברייתו להיות צדיק או רשע - אין הדבר כן! אלא כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו, או רשע כירבעם, או חכם, או סכל, או רחמן, או אכזרי, או כילי, או שוע וכן שאר כל הדעות, ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו ולא מי שמושכו לאחד משני הדרכים, אלא הוא **מעצמו ומדעתו** נוטה לאי זו דרך שירצה...

ודבר זה **עיקר גדול הוא, והוא עמוד התורה והמצווה**, שנאמר (דברים ל, טו-יט): "רָאָה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים... וּבְחַרְתָּ...", וכתוב (שם יא, כו): "רָאָה אֲנֹכִי נָתַן לְפָנֶיכֶם הַיּוֹם - כְּלוּמָר: שֶׁהַרְשׁוּת בִּידְכֶם, וְכֵן שִׁיחְפוּץ הָאָדָם לַעֲשׂוֹת מִמַּעֲשֵׂה בְנֵי הָאָדָם - עוֹשֶׂה, בֵּין טוֹבִים בֵּין רָעִים!

מעבר לשאלה העקרונית על מהותו של האדם ועניינו בעולם ללא בחירה חופשית, יש להוסיף שאלה המתבקשת על פירוש הרמב"ן. מפשט דבריו משמע, שלא היתה לאדם הראשון בחירה חופשית קודם שאכל מעץ הדעת, ואם כן, מדוע נצטווה שלא לאכול ממנו? הרי לא היתה בידו היכולת לבחור אם לקיים את רצון ד' או לעבור עליו! ועוד, אחר שעבר על ציווי ד' - מדוע נענש על כך, הרי איננו בעל בחירה?

לסיכום, ההבנה שקודם אכילת פרי עץ הדעת, היה האדם נטול בחירה, מעלה כמה וכמה קושיות:

א. היאך ייתכן שיצא חוטא נשכר? - בתחילה היה חסר, ואחר שחטא זכה במעלה שכלית של בחירה!

ב. הבחירה החופשית היא אחד היסודות המרכזיים ביותר בתורה, ומייחדת את האדם משאר הבריאה - כיצד ניתן להעלות על הדעת שהשאיפה האידיאלית היתה שהאדם יהיה נטול מעלה זו, ורק במקרה, משום שחטא, זכה בה?

ג. אם בתחילה אכן היה האדם נטול בחירה - כיצד, אפוא, בחר לאכול מעץ הדעת חרף צו ד'? ואם לא עשה כן מצד בחירתו, אלא שהיה מוכרח מטבעו לעשות כן - מדוע בא אליו ד' בטענות ואף הענישו?!

מאמת ושקר - לטוב ורע

לאחר שהציג את השאלה שנשאל, פותח הרמב"ם בהקדמה, שאמנם אינה קשורה בדווקא לנושא זה, אך יש בה יסוד חשוב לעניין הגישה הנכונה ללימוד התורה:

אתה האיש המעיין בתחילת רעיוניו וזממיו, ומי שיחשוב שיבין ספר, שהוא הישרת הראשונים והאחרונים, בעברו עליו בקצת עיתות הפנאי מן השתייה והמשגל, כעוברו על ספר מספרי דברי הימים או שיר מן השירים, התיישב והסתכל כי אין הדבר כמו שחשבתו בתחילת המחשבה!

כדי לעיין בתורה באמת, אי אפשר להסתפק בלימוד בצורה ארעית ושטחית, לא די לקרוא בה כשם שקוראים בספרי היסטוריה ושירה, בעיתות הפנאי המזדמנות. לימוד תורה אמיתי דורש עיון והעמקה, מתוך ריכוז, ישוב הדעת, התמסרות וכובד ראש.

ביחס לשאלה עצמה, אומר הרמב"ם:

השכל אשר השפיע הבורא על האדם, והוא שלמותו האחרון - הוא אשר הגיע לאדם **קודם מרותו**, ובשבילו נאמר בו שהוא בצלם אֱלֹהִים ובדמותו (בראשית א, כו), ובגללו דיבר איתו וציווה אותו, כמו שאמר (שם ב, טז): "וַיֵּצֵא ד' אֶל־הַיָּם" - ולא תהיה הצוואה (-הציווי) לבהמות, ולא למי שאין לו שכל.

השכל הוא מהות האדם, צלם האֱלֹהִים שבו. ד' דיבר אל האדם וציווה אותו רק בגלל שהיה בו שכל, כך שאי אפשר לומר שמציאות השכל התחדשה באדם רק **לאחר** חטא עץ הדעת.

ובשכל יבדיל האדם בין האמת והשקר, וזה היה נמצא בו על שלמותו ותמותו.

אמנם, **המגונה והנאה** הוא ב"מפורסמות" - לא ב"מושכלות", כי לא ייאמר: השמים כדוריים - נאה, ולא: הארץ שטוחה - מגונה, אבל יאמר: **אמת ושקר**.

וכן בלשונו יאמר על הקושט ועל הבטל - אמת ושקר, ועל הנאה והמגונה - טוב ורע. ובשכל ידע האדם האמת מן השקר. וזה יהיה בעניינים המושכלים כולם.

"מפורסמות" ו"מושכלות" הינם מושגים פילוסופיים. ה"מושכלות" הן ידיעות שכליות הטבועות בשכל האדם, מבלי שיש צורך ללמדן לאדם או להוכיחן – כמו שידוע לכולם שהחלק קטן מן השלם, וכי שנים הוא מספר זוגי, וכן הלאה. ה"מפורסמות", לעומת זאת, אלו תפיסות המקובלות בחברה לחיוב או לשלילה – כמו שמעשה גילוי עריות הוא מגונה, ועשיית חסד היא מבורכת.

ה"מושכלות" מקובלות בשווה באנושות כולה, בעוד שב"מפורסמות" ישנם הבדלים בתפיסה בין ציבורים שונים בעולם, ומה שעם אחד רואה כטוב – האחר יכול לראות כרע (ראה "מילות ההגיון" לרמב"ם, שער ח').

כשאנו עוסקים ב"מושכלות", אנו מדברים על מושגים של **אמת ושקר**, שהם מושגים **מוחלטים**, ואילו כשאנו מתייחסים ל"מפורסמות", נכון להשתמש במושגים: **טוב ורע**, מושגים **שאינם מוחלטים**.

וכאשר היה על שלימות ענייניו ותמותם, והוא עם מחשבתו ומושכליו אשר נאמר בו בעבורם (תהלים ח, ו): "וְתַחֲסְרֶהוּ מַעַט מֵאֲ-לֹהִים" – לא היה לו כוח להשתמש במפורסמות בשום פנים ולא להשיגם, עד שאפילו הגלוי שבמפורסמות בגנות – והוא גילוי הערווה – לא היה זה מגונה אצלו, ולא השיג גנותו. וכאשר מרה ונטה אל תאוותיו הדמיוניות והנאות חושיו הגשמיות, כמו שאמר (בראשית ג, ו): "כִּי טוֹב הָעֵץ לְמֵאֲכָל, וְכִי תֵאָוֶה הוּא לְעֵינַיִם" – נענש בששולל ההשגה ההיא השכלית, ומפני זה מרה במצוה אשר בעבור שכלו צווה בה, והגיע לו השגות ה"מפורסמות" ונשקע בהתגנות ובהתנאות, ואז ידע שיעור מה שאבד לו ומה שהופשט ממנו.

לפני החטא, היה שכל האדם מבחין רק בין המושגים: אמת ושקר, השייכים ל"מושכלות", ואילו המושגים: טוב ורע, השייכים ל"מפורסמות", לא היו קשורים אליו כלל.

מה שנתפס כ**מגונה** ב"מפורסמות" – לא תמיד נתפס כ**שקר** ב"מושכלות". אפילו באברי ההולדה, שגנות גילויים הוא דבר מפורסם, לא התבייש האדם ונותר ערום, מאחר שב"מושכלות" אין הבדל בין איברים הצנועים בעינינו לבין שאר האיברים, שהרי כל אבר עושה את התפקיד שיועד לו, וממילא המושגים של אמת ושקר לא קשורים לגילוי אבר זה או אחר.

לאחר החטא ירד האדם ממדרגתו, ובשכלו החלו להתערב מושגי ה"מפורסמות". בעוד שבהתחלה הכיר רק מושגים שנכונותם **מוחלטת ואובייקטיבית** – אמת ושקר, הרי שעתה החל להתייחס גם לטוב ורע – שהם מושגים **יחסיים וסובייקטיביים**.

ה"דעה" שהתחדשה באדם לאחר החטא – אינה **מעלה**, כי אם **פחיתות!** הנכון והשגוי אצלו איבדו את מידת האובייקטיביות שלהם, והפכו להיות ערכים סובייקטיביים בלתי מוחלטים!

כשנעייין היטב נגלה, שלכך התכוון גם הרמב"ן בפירושו, בו התקשנו כל כך:

כי האדם היה עושה בטבעו מה **שראוי** לעשות כפי התולדת – כאשר יעשו השמים וכל צבאם, פועלי אמת שבעולתם אמת ולא ישנו את תפקידם, ואין להם במעשיהם אהבה או שנאה. ופרי האילן הזה היה מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו **לטוב או לרע**. ולכן נקרא (בראשית ב, ט): "עץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע" – כי "הדעת" יאמר בלשוננו על הרצון...

קודם החטא, האדם הבחין רק **באמת** שבמעשים הטובים, ולא היתה לו התלבטות אם לקיימם מצד תפיסתו שהם אמת, וכן להיפך – לא עלה בדעתו לעשות מעשים שליליים, כיון שהם היו בעיניו **שקריים** – היינו, שליליים מצד עצמם.

בעקבות החטא החל האדם לבחון את המציאות בראייה מקולקלת של **טוב ורע**, ומעתה מתעוררים בו רצונות שונים, המתייחסים למציאות על פי ערכים אחרים, שאינם מוחלטים ואינם נכונים מצד עצמם.

ידיעת האמת – שלילת הרע

כדי להבין יותר כיצד ידיעת האמת שוללת את הרצון לעשות **רע**, נביא את דברי רבי ירוחם הלוי ליבוביץ', בספרו "דעת חכמה ומוסר" (א, פה):

כמו שאנו אומרים על אדם פיקח, ש"אינו יכול" לצאת ערום החוצה או לקפוץ לתוך האש – שבוודאי יכול ויכול הוא! אלא שהכרתו וידיעתו בגנות או בסכנת הדבר כל כך חזקה, כל כך מכריחה אותו – עד שממש לא יכול לעשות זאת!

יש פעולות רבות שאם נרצה נוכל לעשותן מבחינה מעשית, שכן, יש בידינו את הכוח הפיזי להוציאן אל הפועל – ואף על פי כן, אין לנו שום דנדוד יצר ואף לא שמץ התלבטות לעשותן בפועל!

במקום בו ידיעת השכל חזקה ומוחלטת – היצר אינו מפתה כלל¹. כל אדם נורמלי יודע היטב שכניסה לאש היא סכנה ואסון עבורו, וממילא לא עולה בו המחשבה להיכנס לתוכה. הכניסה לאש בימים שלאחר חטא אדם הראשון, היא כערכים שהיו בגדר "אמת" לאדם הראשון, קודם חטאו, וכשם שאנו לא מתחילים לחשוב על קפיצה לאש – כך אדם הראשון לא העלה בדעתו לעשות מעשים שהם שליליים בעצם.

בדומה כתב רבי משה חיים לוצאטו (בתחילת "דרך עץ חיים"):

כי ידיעת האמת מחזקת הנשמה, ומרחקת ממנו היצר ודאי, ואין דבר מחליש הנשמה לפני היצר כחסרון הידיעה. ואם היתה הידיעה רחבה ועומדת על לב בני האדם – לא היו חוטאים לעולם, אך לא היה אפילו היצר קרוב אליהם ושולט עליהם, כמו שאינו שולט במלאכים!

אם ידיעת האמת היתה מפעמת באדם בעוצמה המירבית – הוא לא היה מעלה על דעתו לחטוא לעולם! כמובן, שאין הכוונה לידיעה אינפורמטיבית בלבד, כי אם להפנמת הידיעה וההזדהות המוחלטת איתה.

מסביר הרב זצ"ל בהרחבה את העיקרון הזה (אורות הקודש ג, עמוד קכט):

כשהשכל מאיר במלוא אורו – אז אין צורך לשום הדרכה מיוחדת של חוקים ומשפטים. הטוב הגמור במעשה נמשך הוא אחרי המאור השכלי, וכל מכשולות החיים מתיישרים מעצמם. החוקים והמשפטים מתקיימים – לא בתור חוקים ומשפטים

1 בדומה כתב רבי אברהם אבן עזרא (פירושו לשמות כ, יג), בנוגע למצות "לא תחמוד". יש לשאול – כיצד ניתן לא לחמוד? הלא, כשאדם רואה דבר מה נחמד למראה, הוא מיד חומד ורוצה בו! האבן עזרא מביא משל: בן כפר בעל שכל שיראה את בת המלך היפה – לא יחמוד אותה בלבו להיות עמה, שכן, ברי לו שדבר זה אינו אפשרי לעולם. באותה מידה, אדם אינו מתאווה לאמו, למרות יופיה, כי מגיל צעיר ברור לו שהיא אמו ותו לא. באותה מידה, אומר האבן עזרא, צריך אדם להבין, שכשם שהקשר שבין בת המלך לאותו כפרי הוא בלתי אפשרי – על אחת כמה וכמה שאשת רעהו או ממונו אינו שלו, ואין לו לחמוד אותם. "על כן הוא ישמח בחלקו ואל ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו, כי ידע שד' לא רצה לתת לו, לא יוכל לקחתו בכוחו ובמחשבותיו ותחבלותיו, על כן יבטח בבוראו שיכלכלנו ויעשה הטוב בעיניו."

מצוים - כי אם בתור תנועות **טבעיות**, לנושאים שהארת השכל חזקה עליהם.

הטוב והרע, וכל ערכיהם, חילוקיהם, והעמל הגדול שיש בכיוון הדרך הממוצע, שלא יוסיף ולא יגרע - כל אלה באו אחר שגרע השכל את אורו, וההרגשה, ההתפעלות ושיקוע של החושים לקחו את מקומו אחרי חטא הקדמוני, של האכילה מפרי עץ הדעת טוב ורע.

קיום המצוות הוא טבעי לנו, הוא ביטוי טבעי ביותר לעצם מהותנו, וממילא כשאדם נמצא בבריאות רוחנית מלאה, הוא פועל לאורם של המצוות. כל התפיסות הקשורות עם טוב ורע נולדו רק אחר חטא אדם הראשון. לפני כן, הדבר לא היה נתון להתלבטות, אלא ברור מאליו.

יש להעיר, כי אין לחשוב שפרי עץ הדעת הכיל מעין "רעל" ששיבש את תפיסת האדם בעת שאכל את הפרי. לא העץ ולא הפרי הם הגורמים לעיוות התפיסה האנושית - כי אם עצם העבירה על צו ד', שאסר את האכילה מפרי זה. כך ניתן ללמוד מדברי חז"ל (מדרש תדשא, ז):

אמר רבי פנחס בן יאיר: העץ הזה, עד שלא אכל ממנו אדם הראשון לא נקרא שמו, אלא: "עץ" בלבד, כשאר כל העצים. אבל, משאכל ועבר על גזירתו של הקדוש ברוך הוא, נקרא שמו: "עץ הדעת טוב ורע" - על שם סופו...

אין בכל הבריאה שברא הקדוש ברוך הוא דבר רע כלל - גם בעץ הדעת אין דבר רע, אלא הוא דומה לכל עץ אחר. הכתוב קוראו: "עץ הדעת טוב ורע" - על שם סופו. הייחוד שבעץ הדעת היה רק בכך **שד' ציווה** לאדם שלא לאכול ממנו.

אולם, אם אכן אין בפרי העץ שום פסול בפני עצמו - מדוע הוא נאסר לאכילה? עונה על כך המדרש:

ולמה ציווה אותו הקדוש ברוך הוא שיאכל מכל עץ הגן ומנע לו אחד מהם?

כדי שיהא רואה אותו תמיד, וזוכר את בוראו, ומכיר שעול יוצרו עליו, ושלא תהא רוחו גסה עליו.